

A m. tud. Akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának kiadványaiból megjelent:

I. **ADALÉKOK**
A PAPIRPÉNZ TÖRTÉNETÉHEZ ÉS STATISZTIKÁJÁHOZ.

IRTA
FÖLDES BÉLA.

Ára 20 kr.

II. **BÁNYÁSZATUNK**
JELEN ÁLLAPOTAS TEENDŐINK ANNAK SIKERESB KIFEJTÉSÉRE.

Dr. KONEK SÁNDOR
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAI RENDES TAGTÓL.

Ára 30 kr.

III. **NÉPÜNK HIVATÁSA ÉS FOGLALKOZÁSA**
AZ 1880-BAN VÉGREHAJTOTT SZÁMLÁLÁS SZERINT.

IRTA
Dr. JEKELFALUSSY JÓZSEF.

Ára 20 kr.

IV. **AZ ADÓÁTHÁRÍTÁS ELMÉLETE.**

IRTA
TISZA ISTVÁN.

Ára 20 kr.

V. **HAZÁNK BÜNYÜGYI STATISZTIKÁJA**
1873—1880

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÜNTETT MIATT ELITÉLTEK SZEMÉLYI ÉS
TÁRSADALMI VISZONYAIRA.

IRTA
Dr. JEKELFALUSSY JÓZSEF.

Ára 20 kr.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A NEMZETGAZD. S STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK RENDELETÉBŐL,

SZERKESZTI FÖLDES BÉLA, A BIZ. JEGYZŐJE.

I. KÖTET.

HETEDIK SZÁM.

1883.

MINIMUM ÉS HOMESTEAD

IRTA

LÁNG LAJOS

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1883.

Egyuttal felhívjuk a hazai közönség figyelmét a m. t. Akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának következő kiadványaira:

I.

Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.

A m. t. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ezen «Értekezéseiben» a bizottság kebelében felolvasott, és egyéb a nemzetgazdaságtan és statisztika körébe tartozó értekezések fognak közzétettni. Különösen hazánk gazdasági életét érintő gyakorlati kérdések fognak legkiválóbb szakférfiaink által tárgyalatni. Tekintettel az ebbeli irodalom pangó állapotára a bizottság a tudománynak és gyakorlati életnek remél evvel szolgálatot tenni, annál inkább, mivel az anyagi jóléttel összefüggő kérdések egyre követelőbben lépnek előtérbe és követelnek megoldást.

Az értekezések évenként mintegy 20 ívnyi terjedelemben fognak megjelenni; egy-egy kötet ára egyelőre 2 firttal van megállapítva. Az eddig megjelent füzetek czimsora a boríték hátlapján található.

II.

Nemzetgazdasági és statisztikai Évkönyv.

A közviszonyok és gazdasági állapotok iránti gyors tájékozásra korunkban — a par excellence állampolgári korban — mindenkinek szüksége van. Mindenki közvetlenül vagy közvetve érintetik érdekében a közviszonyok alakulása által; majdnem mindenki közvetlenül vagy közvetve részt vesz a közügyek elintézésében: az egyik mint képviselő, a másik mint hivatalnok, mások ismét mint törvényhatósági vagy községi bizottsági tagok, mint nagy vállalatok részvényesei, igazgatótanácsosai stb. A nyugati művelt államok irodalmában ezen

MINIMUM ÉS HOMESTEAD

IRTA

LÁNG LAJOS

BUDAPEST,

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1883.

MINIMUM ÉS HOMESTEAD.

I.

Az amerikai viszonyok még igen kevés ismertetőre akadtak irodalmunkban. Alig múlik ugyan nap, hogy ne olvasnánk valamit a mezőgazdaságunkat fenyegető versenyről, de mind a mellett csak nagy ritkán akad, ki személyesen és a helyszínén igyekeznék az Újvilág előnyeinek titkaiba behatolni, és még ritkábban olyan, ki így szerzett tapasztalatait közzé is tenné. Megmagyarázható érdeklődéssel olvastuk tehát ama kis füzeteket, melyek két Amerikában járt ifjú főur tollából csak az imént hagyták el a sajtót.

Az eszme, melyet e füzetek megpendítettek, azóta szélesebb körben is szőnyegre került, mint kis- és középbirtokos osztályunk hitelbajainak legbiztosabb orvosszere. Ez a körülmény egymaga megérdemli, hogy kissé közelebről foglalkozunk e munkálatokkal.

Kezdjük a rövidebbel. Andrassy Géza gróf munkájának címe: *Az otthont mentesítő törvények* (Homestead-Exemptions-Laws) és ennek megfelelőleg az amerikai önkormányzat rövid válaszában kívül alig is foglalkozik egyébvel, mint ezen amerikai intézmény ismertetésével. Követi ezt két észak-amerikai állam ily természetű törvényének fordítása s az Únióban fennálló különböző Homestead-Exemption-törvények táblázatos kimutatása. Közbe még egy levél Andrassy Manó gróftól, a szerző atyjától, melyben földművelő népünk érdekében a minimumot sürgeti.

Nemcsak terjedelmesebb, de tartalmasabb is ifj. Széchenyi Imre gróf munkája, mely *Amerikai Levélek* cím alatt jelent

meg. Tizenkét levélben élénk rajzokat kapunk a legkülönbözőbb államokból és városokból. New-York, Washington, Florida, New-Orleans, San-Antonio, Kansas, Albuquerque, San-Francisco, Salt-Lake-City, Canada, Chicago, az egymást követő levelek e változatos tárgysorozata már magában elég arra, hogy fölkeltse az olvasó figyelmét. Ki csak egy-két jobb leírást olvasott az Egyesült-Államok viszonyairól, alig találhat valami újat a füzetben, sőt nem egyszer lesz kénytelen ellenmondani a fiatal utazó könnyen odavetett ítéleteinek; az előadás folyékonyága s a helyenkint felcsillanó mesterkéletlen közvetlenség kedvéért azonban még az ilyen olvasó is szívesen fog végig futni e lapokon.

E közvetlenség a legkedvesebb alakban jelenkezik mindjárt az első newyorki levélben, hol szerzőnket egészen elkábitják az Ujvilág megkapó ellentétei: a fényes márványpaloták és sáros kunyhók — és teljesen lenyüggök a technika merész alkotásai: az utcai járó-kelők feje fölött tovarobogó vasutak. Az első, mi figyelmét tartósabban magára vonja, a kivándorlás és ennek szenteli levele többi részét. S e részben sok érdekeset mond kivándorlóinkról, kik közül, szerinte, nem egy minden perczen kész volna visszatérni.

Washingtoni levelében Mr. Eastman-nel az első Cattle-Shipper-rel foglalkozik, ki 1875 óta, a Bell Coalman által feltalált refrigerator segélyével, egész hajókkal szállítja a friss húst Európába. Ismerteti a refrigeratort és elmondja, mint értékesíti ez ügyes vállalkozó még az állatok hulladékát is enyv és trágya feldolgozására. Végül utalva e szállítási mód elterjedésére Amerikában, azon nézetének ad kifejezést, hogy bármily nagy súlyt kelljen is fektetnünk az állattenyésztésre, ezzel egyedül még nem menekülhetünk meg a tengerentúli hatalom versenyétől. S ebben mindenki igazat adhat a szerzőnek.

Ismét Washingtonból írva, a szállítás olcsóságával foglalkozik, szól a vízi utak körül kifejtett forgalomról, azok kedvező hatásáról a fuvar olcsóbbá tételére, majd átmegy az átrakodási díjak mellőzését megengedő elevatorokra s ezek kísérőjére, a rinfusa-rakodásra és a buza-egységek megállapítására, melyekre különösen nagy súlyt fektet. Végül visszatér az elevatorok nagy

elterjedésére, constatálja, hogy a régibb keleti államok ott vannak a hol mi, kénytelenek áttérni a belterjesebb gazdaságra, nem exportálhatnak, és még New-Yorkba sem tudnak azon árért szállítani, mint az újabb nyugati államok.

Floridai levelében pár szóval vázolva az egykori rabszolgatartó államok mai nyomorát, áttér az Únió Itáliájára, Floridára, és elmondja, mily nagy haszonnal szállítja annak izletes narancsait Mr. Jay Gould, a vasutkirály. E levélben szól először a *homestead* intézményéről, melynek munkája folyamán mind fokozottabb jelentőséget tulajdonít. De egyszersem *ugyane* levelében írja, hogy Florida lakossága «még minden gazdasági erélytől meg van fosztva», s bár «nagy tervek kivitelének leendő színhelye», minők az Everglades mocsárok kiszáritása, mi által 12 millió acré földet fognak nyerni, továbbá egy nagy csatorna ásása, mely az Atlanti Óceánt a Mexicói Öböllel fogja összekötni.» E tervek, — úgy mond — valamint kivitelök természetesen csak északi férfiak erejéből és erszényéből szülemlik.»

New-Orleansban a Missisippi ragadja meg leginkább. Hosszasan szól Captain Eads-ról, kinek merész tervei szerint hajtották végre az óriás folyó torkolatának kitisztítását. Majd az úszó elevatorok kötik le figyelmét, s kiszámítva a fuvarnak ily módon való olcsóbbulását, azt jövendőli, hogy mindinkább erre fog özönleni Amerika gabonája, folyton lejjebb nyomva a buzaárakat.

Texasi levelében a prairie-k gulyáival és juhtenyésztésével foglalkozik.

Kansasból küldi talán leghosszabb levelét, mely néhány kedélyes vonás mellett, igen sok tanulságosat is tartalmaz. Leírja a vasutak úttörő szerepét, a kansasi nagy marhatözsédét, a lakosok törekvését a Missourinak a Missisippivel való összeköttetésére, az amerikai farmerek és német települők eltérő gondolkodási módját; megismertet egy sajtószerű aratógéppel, a fejezővel, mely úgy vágja el a szarát, hogy nagyobb része a talajban marad.

Albuquerqueból igen szomorú képet fest Új-Mexico régi eredetű lakóiról.

Az aranyos California ismét hosszabb levélre sarkalja.

Megtudjuk belőle, hogy San-Franciscóból egy új vasutat kezdenek építeni a Mexikói Öbölbe, mi által ismét olcsóbb lesz a szállítás Liverpoolig.

Igen érdekes leírását kapjuk egy nagy «buzagyárnak,» majd a kezdődő szőlőművelés nehézségeivel és végül a khinai kulik bevándorlását kísérő veszélyekkel ismertet meg bennünket. Közbe ismételve szól a homesteadről. Ez államban ugyanis a kisbirtok és a homestead el van adósodva, mit részben a birtokosok könnyelműségének s a kedvezőtlen viszonyoknak, részben pedig annak tulajdonít, hogy a homestead «nincs meg teljes értelemben... mert ha — ugymond — a feleség beleegyezésével a birtokra lön írva az adósság, minden dobra verhető...»

A következő levél a mormonok városának, Salt-Lake-City-nek van szentelve. Meleg szavakban festi ez üldözött felekezet szenvedéseit és mesés kitartását, melylyel a «Saharából Kanaant» varázsoltak. Leírva gazdaságukat, kitünő öntözési rendszerüket azt találja, hogy «ilyen alapos gazdaságot» még nem látnak sehol Amerikában. A mormon gyarmatok átlagos termése szerinte egy-egy acre után 25 bushel buza, az Únio átlagos buza-termése pedig ugyancsak szerző szerint 1871—1880-ig 11—139 bushel közt váltakozott.

A Sóstavak városától a Red Riverhez kell most követnünk szerzőnket, a buza Eldorádóba, mely a bánáti és legjobb orosz földdel is kiállja a versenyt. Itt ismét érdekes leírást kapunk a Dalrywple-farm-ról, a legnagyobb buzagyárról és különböző gépeiről, a kévekötő aratóról (selfheader), kaszáló aratóról (header), a csoroszlya-kerékkel ellátott ekéről stb. Itt is akarnak új vasutat építeni a Felső-Tóhoz, a mi által természetesen ismét roppant megrövidülne az angliai út. Szerző fel is hoz több számítást az itteni buza előállítás költségeről és jövődi fuvarjáról, de ezek óriási olcsóságát maga sem tartja egészen kétségtelennek.

Chicagoból szól az utolsó amerikai levél, a melyben igen tanulságosan festi, mint térnek át már Amerikában is, de természetesen csak a nyugaton, a belterjes gazdaságra, a mit egy nagy hírnévnek örvendő amerikai marhatenyésztő, Gillet, birtokán tapasztal.

A tizenkét amerikai levélhez egy tizenharmadik járul Somogyvárról, melyben a szerző már inkább csak következtetéseket von le. Ezeket azonban egyelőre még mellőzhetni véljük, mert úgy is csak prelude-jét képezik a levelekhez utólag csatolt «Zárszó»-nak, melylyel tüzetesebben lesz alkalmunk foglalkozni.

Ezután következik a munkának, nézetünk szerint legértékesebb, de fájdalom aránytalanul legrövidebb része, mely a szerző által már eddig is említett amerikai mezőgazdasági gépek behatóbb leírását adja. Ha a különben minden esetre hasznos ábráktól eltekintünk, az egész leírás nem terjed többre négy lapnál. Ily nagy és tapasztalatokban gazdag úthoz képest minden esetre feltűnően kevés.

Ezzel már most áttérhetünk magára a zárszóra, melyben szerző következtetéseit összegezi.

II.

A könnyed elbeszélő, kinek egy sikerült ötletéért vagy kedélyes közvetlenségéért szívesen elhallgattuk netáni botlásait, az a könnyed elbeszélő, mondjuk, eltűnik. Helyette egy gazdasági, sőt társadalmi reformer áll elénk. Előnyére válik-e ez átalakulás a szerzőnek, azt még most nem tudnók meghatározni.

A mérlegben, melyet a «Zárszó» Európa és Amerika közt felállít, az elsőnek javára, röviden összegezve, felhossa az olcsóbb kamatlábat és munkát, a rövidebb szállítást, szabályozottabb társadalmi viszonyokat és a nagyobb tudományosságot a föld kihasználásában, hogy aztán részletesen foglalkozzék Amerika előnyeivel, melyek szerinte a következők:

1. Nagyobb mérvű önkezelés a birtoknál.
2. Olcsó és termékeny talaj.
3. Olcsó gazdasági épületek.
4. Közvetítések feleslegessé tétele az elevatorok által.
5. Olcsóbb szállítás.
6. Könnyebb adók.

7. A birtokok nagyobb kiterjedése.

8. Gépek használata.

9. A földművelő osztály jobb nevelése, magasabb intelligenciája. Ezt szerző a következő négy forrásra vezeti vissza:

a) iskolák,

b) állami intézmények,

c) sajtó,

d) nagyobb önkormányzat.

10. A földbirtok biztonsága.

Ha átnézzük a jegyzéket és vizsgáljuk, miként okadatolja a szerző annak minden egyes pontját, és aztán párhuzamba állítjuk következtetéseit azokkal, melyeket még oly kisebb munkában is találunk, minő pl. Semler-é, kit szerző ugyan egyszer-másszor czáfol, de egészben véve igen méltányol — akkor kénytelenek leszünk megvallani, hogy szerzőnk kissé könnyedén vette feladatát. Most nyílnék a legjobb alkalom értékesítenie azon kedvező helyzetét, hogy személyesen bejárhatta azon földet, melyről, mellesleg mondva, igen jó könyveket is irtak. Most várnök, hogy behatóan ismertessen meg bennünket Amerika legfőbb kincsével: az emberrel. Most festhetné nekünk a yankee vállalkozó szellemét és csüggedést nem ismerő kitarthatását; a gazdának mindenre kiterjedő pontos számítását s a munkásnak hasonlíthatatlan megbízhatóságát; az óriási egyleti tevékenységet, mely által minden ismeret közhasznúvá s minden csak nagyobb tőkével végrehajtható czél a legszegényebbre nézve is megközelíthető leszen; s mindenek fölött azt az örökös és kifogyhatatlan törekvést a munka megkimélésére, mely a legkisebb házi butortól és gazdasági eszköztől a lakások és gazdaságok berendezésén, újabb meg újabb gépek alkalmazásán keresztül, föl egészen a szédítően merész közlekedési utak megteremtéséig, minden téren, a legbámulatosabb kifejezője az ifjú Amerika fölényeinek a vén Európa felett. Minderről meglehetősen futólag és halványan emlékszik meg szerzőnk és talán nem is mindig helyeselhető felfogással. Elhanyagolja Amerikának minden igazi, nagy és maradandó előnyét, egyetlen egy intézményért, melyet hibásan értelmez és zavarosan ad vissza ugyanakkor, midőn saját viszonyainkat is hibásan ítéli meg.

De tartsuk meg a sorrendet és ne előzzük meg ítéletünket, míg annak tárgya a maga egész valóságában előttünk nem fekszik.

Vegyük tehát előbb szerzőnk azon következtetéseit, melyekben vele nagyjában legalább egyetértünk. Hogy talajunkat javítani kell trágyázás és öntözés által; hogy a gazdasági oktatás és a sajtó felhasználása tekintetében sok feladatunk van; hogy szállításunkat különösen a vízi utak szaporítása által olcsóbbá kell tennünk, hogy a gépek használatának még terjednie kell: ebben egyetértünk vele és csak azt szeretettük volna, hogy mindezen kérdéseknél behatóbban ecsetelte volna Amerika nagy haladását. Hasonlóan helyeseljük természetesen azt, mit az amerikai ember szellemi előnyeiről mond, és itt örömmel utalunk arra a megjegyzésére, hogy «alig vándorolt ki tőlünk egy közönséges parasztember, már is praktikusabbá lett egész természete».

Következtetéseinek egy más csoportját, ha nem is hibáztatjuk, már nem hagyhatjuk minden észrevétel nélkül. Ilyen mindenekelőtt az, midőn a gabona-elevatorok előnyét abban látja, hogy a közvetítőt feleslegessé teszi. Az elevatorok előnyeit nem akarjuk tagadni mi sem. De azt talán szerzőnk is el fogja ismerni, hogy az elevator maga is közvetítő. A modern gazdasági szervezet ezen egyik legfontosabb tényezőjével szemben villanik fel először szerzőnk ösztönszerű ellenszenv az egész modern gazdasági felfogás iránt. Csak ezen ellenszenvéből magyarázhatjuk meg azt az elfogultságot, hogy egy kiválóan kereskedelmi intézményben, minő az elevator, csak a közvetítő mellőzését látja, és pedig épen abban az országban, melyben talán legtöbbet köszönhet a termelő a közvetítőnek. Emlékezzék csak vissza a neworleansi levelében említett úszó elevatorokra és a canadai levelében említett «speculansokra», kik az új vasútak mentén építik az elevatorokat, «mikor a környéken az egész föld még alig látszik szántva lenni.» — Midőn lejjebb Amerika előnyei közt olvassuk a nagyobb mérvű tulajdonosi kezelést s az olesó közigazgatást, nem tudjuk megérteni, miért említi azt velünk szemben. A bérrendszer még nem foglalt oly nagy tért Magyarországon, és a közigazgatás terén sem a hivatalnoki

bureaucratismus, hanem egy egészen más véglet képezi a legfőbb bajt. Hogy az államnak igen szép szerepe nyílik még nálunk a gazdasági ismeretek terjesztése, mintatelepek, kísérleti állomások berendezése és minden a gazdát érdekelhető statisztikai adatok gyűjtése körül: abban szívesen egyetértünk a szerzővel. Azt azonban, hogy a gazdasági egyletek tevékenységét az állami intézmények rovata alatt tárgyalja, ugyanakkor, midőn a bureaucratismus ellen beszél s a lehető legnagyobb önkormányzatot sürgeti, azt vagy a szerző tévedésének, vagy annak kell tulajdonítnunk, hogy más országok viszonyai lebegtek előtte, midőn következtetéseit levonta, és nem a mieink.

Még kevésbé tehetjük magunkévá, a mit munkájában az adózási viszonyokról olvasunk. Azok az egykori ábrándok a roppant alacsony amerikai közterhekről, ma már rég szétfoszlottak. Mindamellett feltéve, hogy szerzőnknek igaza volna Semlerrel szemben, kit czáfolni igyekszik, talán még sem szabadna számításon kívül hagynia, hogy azon óriási költségekhez, melyekkel az amerikai közlekedés fejlődése a termelőt minél közelebb hozza Európához, vajmi kevés pénzzel járul az állam, míg ellenben nálunk száz milliók szerint számíthatjuk azon összegeket, melyeket az állam ép ezen célra áldozni kénytelen.

És ezzel elérkeztünk a következtetések azon két utolsó fejezetéhez, melyekre szerzőnk a legnagyobb súlyt látszik fektetni: a minimum és a homestead-exemption üdvös voltának bizonyításához.

III.

A zárszó VII. szakaszában, hol először találkozunk komolyabban a minimum eszméjével, szerző földünknek szerinte túlságos feldaraboltságát, mint olyant tünteti föl, mely nagy hátrányunkra van az Amerikával való versenyben. Ha szerző nem menne ennél tovább és megelégednék az egyszerű tény fölemlítésével, hogy birtokunk ily sok, igen kicsiny, öt holdnál is kisebb birtokra oszlása mellett kevesebbet tudunk kivitelre termelni, mint azon esetben, ha a birtok kevesebb kézben összpontosúlna, teljesen igazat adhatnánk neki. De szerzőnk tovább

megy és ez állapotot bajnak tünteti föl, melyen segítenünk kell. Ebben a véleményében azonban már nem osztozhatunk oly föltétlenül, és csodáljuk hogy nem vette észre, hogy ezzel ellentmondásba jön saját álláspontjával, mely a kisbirtokos, és nevezetesen a parasztosztály jólétére kiváló súlyt akar fektetni. Mert bármily sok előnnyel járjon is ránk nézve mezőgazdasági kivitelünk fejlesztése, igen sok esetet képzelhetünk, midőn annak csökkenése épen nem tekinthető bajnak, sőt ellenkezőleg, annak fokozódása képezhetne csapást. Eltekintve egy a mainál virágzóbb és szélesebb alapú ipar kifejlődésétől, mely akár közvetlenül fogyasztaná, akár csak feldolgozná mezőgazdaságunk termékeit — ilyen eset az is, mely épen előttünk fekszik. A kivitel fokozása nem lehet öncél, melynek minden egyéb érdek fel szabadna áldozni. S bármily nagy mérvben növeszthetné is mezőgazdasági kivitelünk összegét oly intézkedés, mely kevesebb kézben és nagyobb tömegekben egyesítené a most állítólag túlságosan elforgácsolt kisbirtokot, nemcsak a humanitás, de a legridegebb politikai conservatismus szempontjából is, csak örülnünk kell a felett, hogy minél több az olyan ember ebben az országban, a kinek van egy talpalatnyi földje, melyet magáénak nevezhet. Igaz, hogy az ilyen ember talán többet eszik, mint az, a kinek a bérén kívül nincs semmi egyebe; igaz, hogy ennek következtében kevesebb marad a kivitelre: de viszont ép oly igaz az is, hogy minden ilyen egészen kis birtokos egy erős oszlopa a rendnek és a tulajdon iránti tiszteletnek; valamint igaz az is, hogy minél több az ilyen polgár azokkal szemben, a kiknek semmijök sincs, annál egészségesebb az állam és annál biztosabb azok létele, a kiknek többjük van.

Szerzőnk utal arra, hogy egy korábbi statisztikai kimutató szerint, majdnem másfél millió oly birtokos van Magyarországon, kinek földje nem haladja meg az öt holdat és ugyanakkor igyekszik bebizonyítani, hogy az ilyen ember nem élhet meg pusztán birtokából, szóval, hogy az ilyen ember «a szó szoros értelmében nem földbirtokos, hanem többé-kevésbé földet birtokló napszámos.» Tovább menve, bevallja ugyan szerző, hogy ilyen emberre is van szükség, mert «máskép nap-

szám nem volna kapható», de abban látja a bajt, hogy ez az osztály nálunk igen nagy.

Nem akarunk arról vitázni, hogy az ilyen emberekre csak azért van-e szükség, hogy napszámost lehessen kapni, hanem mellőzve ezt, megengedhetjük, hogy jobb volna, ha ennek a másfél millió embernek még egyszer annyija volna, habár talán akkor nem menne napszámba. De hogy baj legyen az, hogy sok, sőt mondjuk, igen sok olyan ember van, a kinek van egyáltalán valamije, és pedig bármi kevese, azt talán még sem lehet mondani. Mert ha annak a szegény napszámossal nincs is annyija, hogy abból magából megéljen, az a kis darabka föld igen nagy jótétemény rá nézve. Az az ő legfőbb védelme és biztosítéka a sors csapásai ellen, a mely kíségeti őt betegségben, inségben. Kinek jutna eszébe sajnálkozni a felett, hogy bárkinek pár forintja van a takarékpénztárban. Pedig az sem elég arra, hogy ő megéljen belőle; de azért mégis a legnagyobb áldás arra a szegény eselédre és mesteremberre vagy hivatalnokra nézve, kit az élet nehéz óráiban sokszor egy-két forint ment meg az anyagi és erkölcsi romlástól. És ne tessék valahogy arra hivatkozni, hogy a föld és tőke egészen más szempont alá esnek. Az kétségtelen, de ebben az esetben nincs különbség közöttük, s a mennyiben van, az mellettünk szól. Mert ismerjük, de hamisnak tartjuk azt a kifogást, hogy az oly kisbirtok a munka elpazarlására vezet. Maga a szerző elismeri, hogy az ilyen kisbirtokos napszámba jár másokhoz. Az, hogy saját földje van, nem gátolja őt abban, hogy munkájának ott nem értékesíthető részét másnak fordítsa javára. S az olyan munkás, kinek magának is van egy kis földje, mindig jobb és megbízhatóbb, mint a kinek egy betevő falatja sincs. Az a kicsiny, pár arasznyi föld tehát áldás nemcsak ő rá nézve, de haszon annak is, ki az ilyen munkást alkalmazza. Aztán ne feledjük el azt sem, hogy, úgy a humanitás, mint a munkaadó nagyobb birtokososztály önérdéke szempontjából is, kívánnunk kell, hogy az ilyen munkájából élő osztály lehetőleg szorgalmas legyen. Ezt a szorgalmat azonban csak úgy remélhetjük a munkástól, ha ő annak gyümölcsét is élvezheti. Ámde takarékosagra a földművelő munkásosztályt csak az bírhatja, ha könnyen juthat a földhöz,

mely, bármily kis és szétforgácsolt alakban, úgyszólván egyedül képviseli az ő szemében a gazdagságot. A birtok feldarabolásának minden korlátolása egyértelmű azzal, ha megszorítjuk a kisebb földek megszerzését. Minden ilyen megnehezítés tehát épen a legszegényebb osztályt sújtaná, mert elfojtaná szorgalmát és igyekezetét. Hogy ez nem válnék hasznára a munkaadó osztálynak, arra már utaltunk; s hogy nem válnék hasznára a feldarabolás ellen védeni szándékolt birtokos osztálynak sem, arról lesz még alkalmunk szólani.

IV.

Részünkről tehát a földbirtok terjedő feldarabolásában általában nem látunk semmi veszélyt. Sőt tovább megyünk és azon meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy midőn a földet kivetkőztették középkori és hűbéries jellegeből és ép úgy a korlátlan forgalom tárgyává tették, mint az ingó tőkét, akkor mindenütt a világon abból a szempontból indultak ki, hogy a földnek megszerzését minden terjedelemben ép úgy biztosítsák a szorgalomnak és takarékoságnak, a hogy más vagyont szintén csak szorgalom és takarékoság által lehetett megszerzeni és megtartani. A föld mennyisége nem levén tetszés szerint szaporítható, az iránt sem lehettek kétségben, hogy midőn birtokot, bármily kicsinyt vagy nagyot, fognak szerezni olyanok, kiknek eddig birtokuk nem volt, a természetes következés az lesz, hogy míg egyesek gyarapodnak és élvezik a vagyon azon jótéteményeit, melyekből őket a törvényhozás korábbi korlátozása kizárta, mások ismét kénytelenek lesznek megválni azon birtokaiktól, melyeket apáiktól öröklöttek. Hogy a föld feldarabolása meg fogja változtatni a birtokok megoszlását, az senki előtt sem lehetett rejtély. És hogy a változás főleg az igen kis birtokok számának gyarapodásában fog mutatkozni, az sem képezhetett titkot. Mert hiszen a szegényebb sorsú osztály volt mindig a legnagyobb, és a korábbi megszorítások ezt terhelték leginkább. S ha mindezek daczára, minden országban, magának a földnek érdekében, a legnagyobb vívmánynak tekintették a

hübériség megszüntetését, ez csak úgy magyarázható meg, hogy bármily sajnósnak tarthatták is egyesek, sőt számosak szerencsétlenségét, másrészt úgy az igazság mint a közjó érdekével összeegyeztetni nem tudták, hogy bárkit is kizárjanak a föld megszerzethetőségétől, ki magát arra munkája, szorgalma és takarékosága által érdemesnek mutatta.

A föld nagyobb feldarabolása tehát csak természetes következménye egy nagyfontosságú átalakulásnak, melynek szükségét és üdvös voltát még eddig egyenesen tagadni senkinek sem jutott eszébe. S ha volt panasz a történelemben a birtokmegosztás valamelyik alakja ellen, akár politikai akár gazdasági szempontból, inkább a birtokok túlságos összehalmozódását tekintették veszedelemnek, mint annak ellenkezőjét.

Bármily szükségesnek és üdvösnek is tartsuk azonban az igen kis birtokok szaporodását is, nem habozunk elismerni, hogy a mód, a melyen az történik, nem lehet közönyös sem az állam, sem a társadalom, sem a gazdaság szempontjából. S ha valaki azt bizonyítaná be, hogy az ilyen kis birtokok elszaporodása nagyjában véve nem egy fölmenő, hanem egy lemenő gazdasági folyamat eredménye; hogy az túlnyomó részben nem az illető nagyszámú birtokosok gyarapodásának, hanem elszegényedésének a következménye; hogy a mai igen kis, 5 holdon alúli birtokok legnagyobb része a korábbi 30—40 holdas kisebb parasztbirtokok szétforgácsolása folytán keletkezett; szóval, hogy minden egyéb birtok változatlansága vagy éppen öregbedése mellett első sorban a nagyobb parasztbirtokok feldarabolása által keletkeztek az igen kis földbirtokok; ha valaki ezt tudná bebizonyítani: ezt mi is oly jelenségnek tartanók, melylyel komolyan kell foglalkozni, habár a birtok bárminemű megkötésétől még ily esetben sem várnók a baj javulását, hanem csak súlyosbodását.

Az előttünk fekvő füzet igyekszik is bizonyítani, hogy az igen kis földbirtok nagy száma a nagyobb parasztbirtokok feldarabolása folytán keletkezett. Lássuk már most, mennyiben fogadhatjuk el e bizonyítást. Szerző ugyanis kiszámítja, hogy Keleti Károly *Hazánk és Népe* című munkájában egy pénzügyminiszteri kimutatás alapján készült összeállítás szerint,

volt a hetvenes évek körül 15—50 holdas birtok 257,252 (a füzetben valószínűleg nyomdahibából csak 247,252 szerepel), míg ellenben Galgóczy Károly szerint az ötvenes években volt féltelket, félteleknél többet, egész telket és egész teleknél többet bíró gazda 282,845. S így tehát az ösiség eltörlése óta a jobb parasztbirtokok száma fogyott volna 25,593-mal. De kérjük, lehet-e így okoskodni? Mikor két ennyire különböző alapon gyűjtött adat közt alig tíz százalékos különbséget találunk, akkor ily fontos következtetést nem szabad kockáztatni. Hiszen ha így járhatunk el, akkor az ellenkező állásponttól kérdehetjük, nem tűnt-e fel szerzőnk előtt, hogy Galgóczy adataiban az egy teleknél többet bíró gazdák száma alig haladja meg a 17,000-et, míg ma valószínűleg mindenki többre tenné azok számát? Sőt még több joggal figyelmeztethetnők egy más adatra, mely jóval inkább áll egy alapon e két statisztikában t. i. az 5000-en felüli birtokok számára, mely Galgóczynál 600, Keleti kimutatásában 567. Mert ezekből a számokból sokkal inkább lehetne azt kiköszöködni, hogy a birtokfeldarabolás első sorban a latifundiumok rovására ment.

V.

Midőn a szerző a birtok nagy feldaraboltságával szemben a birtokfelosztás törvényes korlátozását sürgeti, nagy német tekintélyekre hivatkozhatik, a minthogy ezen egész újabb visszahatás a szabadelvű gazdasági felfogás ellen Németországban jut a legteljesebb kifejezésre. A között azonban, a mit Németországban, s a között, a mit nálunk mutat a földbirtok megosztása, egy nagy különbség van, mely szerző figyelmét elkerülte, a minek következtében érvelése szükségkép veszt súlyából, még akkor is, ha ama kiváló német írók okoskodásait egészben elfogadnók. — Nem beszélünk tehát arról, mily nagymérvű a feldarabolás másutt, mert ilyen összehasonlítás ellen szerző egyenesen tiltakozik. Jó, legyen az ő akaratja szerint. De ha már nem beszélünk a feldarabolás nagyságáról, meg fogja nekünk engedni, hogy szólhassunk annak *irányáról*, melyre ő úgy látszik nem fektet súlyt. Mert mitől félnek az ú. n. német

Socialpolitikerek, kiknek tekintélyét ő fogja legkevésbé tagadni? A latifundiumok keletkezéséről. Ez az ő egyik legfőbb rémjök, mint azt Schmoller egyik utolsó dolgozatából is láthatjuk. Ámde ez az iránya a föld feldarabolásának mi nálunk? Épen nem. Mert ha van valami, a mit némi megközelítő biztossággal következtethetünk a hetvenedik és ötvenedik birtokmegosztási adatokból, úgy az bizonyára az, hogy az igen nagy birtokok száma fogyott. És ezt lehet sajnálni egyesek szempontjából, mert a szerencsétlenség mindig szomorú marad, de általános közgazdasági szempontból, és ez alatt nem valami cosmopolitikus, hanem egyenesen a magyar közgazdaság szempontját értjük, senki sem tarthatja aggasztónak, ha egyrészt a túlnagy birtokok száma csökken és a bármily kicsinyeké növekszik.

A földbirtok azon megosztását, melyet Keleti kimutatása tartalmaz, s a mely szerint Magyarország földje majdnem egyenlő részekben oszlik meg a kis-, közép- és nagybirtok közt, úgy hogy a latifundiumokra alig marad több, mint 7%, ezt a megosztást eddig általában véve üdvösnek tartjuk, annak tartja maga azon munka is, melyből szerző azt átvette. S ha szerző az öt holdon aluli birtokok egy milliót meghaladó számát ijesztőnek látja, elfeledi azt, a mire pedig ugyancsak Keleti idézett munkájában is történik utalás, hogy t. i. ezen kicsiny birtokok jelentékeny része a városok közelében fekszik. Így egyedül a főváros körül közel 15,000 ily átlag 2-2 holdnyi birtokot említ ugyanazon forrás. S ha már egyszer régebbi adatokra akarunk hivatkozni, nem lesz felesleges megjegyeznünk, hogy egyes vidékekre nézve már Galgóczy említ roppant feldarabolásokat. Így felső Magyarországból 124 mondó százhuszonnégy részre osztott telkeket hol fel, melyek azonban ugyancsak szerinte nem az újabb időből, hanem a füstpénz és dézsma korából erednek.

Hogyan állunk ma a birtokelosztás szempontjából, az iránt nincsenek megbízható újabb adataink. S addig, a míg ily adatokkal nem rendelkezhetünk, a leghelyesebb mit tehetünk, tartózkodni minden merész következtetéstől, melylyel különben is alig bizonyíthatunk valamit. Hogy általában véve a föld feldarabolása inkább emelkedni fog mint csökkenni, hogy mindig

nagyobb lesz a kis birtokok aránya a nagyobbakkal szemben, ez valószínű, sőt kívánatos. Ebben veszedelmet látni, annyi, mint félreismerni a szabad forgalom üdvös hatását, mely épen abban áll, hogy minden eddig ismeretes gyámkodási rendszernél jobban biztosítja a munkának és megtartóztatásnak jutalmát. A föld, minden kincseivel és jótéteményeivel, nemcsak azok számára létezik, kik abból legalább is oly nagy darabot tudnak megszerezni, a milyent egy vagy más jóindulatú elmélet kívánatosnak vagy épen elkerülhetetlennek tart. Joguk van ahhoz ama millióknak is, kik naponta verejtékükkel és nem egyszer könyeikkel is termékenyítik meg rögös talaját. És ép azért nincs okunk rémülettel tekinteni azok nagy számára, kik bármi kis mérvben szintén részesülnek abban az áldásban, hogy bármi keveset tulajdonuknak nevezhessenek. Ellenkezőleg, nézzünk megnyugvással beláthatatlan számukra, mert minél nagyobb az, annál szélesebb és biztosabb azon alap is, melyen minden többi osztályok jóléte és gyarapodása nyugszik.

VI.

Az eddigiekben igyekeztünk kifejteni, mit kelljen tartani az *Amerikai Levelék* szerzőjének azon aggodalmáról, hogy földbirtokunk nagyon föl van darabolva. Lássuk most másik legfőbb panaszát, hogy tudniillik földbirtokunk túlságosan el van adósodva.

Legjelesebb és legtekintélyesebb közgazdasági és statisztikai íróink abból a föltevésből indulnak ki, hogy földbirtokunk nem használta ki eléggé a hitelt. Ha valahol, úgy itt lett volna szerzőnknek szüksége arra, hogy ne álljon meg a pusztá számoknál, hanem igyekezzék azokba mélyebben behatolni, és nevezetesen, igyekezzék a hitelviszonyok tekintetében legalább köztünk és Ausztria közt párhuzamot vonni, mert meztelen számok, azok mélyebb megállapítása és minden összehasonlítása nélkül, még nem bizonyítanak sokat.

Szerzőnk a statisztikai hivatal adatait használva, 205 mll. forintra teszi a pénzintézetek javára a magyar földbirtokra

1875-ig betáblázott adósságot, a mihez 1876 óta új teherként, a törlések levonásával járult:

1876.	73 millió frt
1877.	72 " "
1878.	52 " "
1879.	62 " "
1880.	41 " "
Összesen	300 millió frt.

Szerzőnk ez összeget nagynak tartja, mert nem vesz tekintetbe három körülményt, melyek pedig igen fontosak s az egész kérdésnek más képet adnak.

Az első az, hogy oly kiváló gazdasági szakferfiak, mint Horn és utána Konek, a magyar földbirtok hitelképességét 1200 millió forintra becsülték, és mindegyik nem arról panaszkodik, hogy sok a telekkönyvi bekeblezés, hanem arról, hogy kevés. Lehetséges, hogy földbirtokunk ezt az aránylag kisebb jelzálogi hitelt is rosszul használta fel. Ez más kérdés. De azt állítani, hogy a földhitel általában véve túlságosan lett igénybe véve, az egy teljesen indokolatlan vélemény, mely ellenkezik nagynevű szakferfiak nézetével, és ép azért több megalapítást igényel, mint a mennyit egy egyszerű odavetés adhat.

A második körülmény, mi szintén elkerülte szerző figyelmét, az, hogy ugyancsak Konek, statisztikájának utolsó kiadásában, 1877 előtt közel 1500 millió forintra teszi az osztrák jelzálogi terheket ugyanakkor, mikor a miénket alig 400 millió forintra. Ugyancsak Konek említett munkájában, legalább 2500 millió forintra becsüli az osztrák jelzálogterheket 1877-ben. Bármily hiányosak is legyenek tehát 1876-ig terjedő adataink, ezek után alig fogja valaki azt az állítást kockáztathatni, hogy jelzálogterheink általában véve igen magasak volnának.

De van még egy harmadik körülmény is, melyet szerző szintén nem méltatott figyelemre, s ez az, hogy a jelzálogteherre vonatkozó adatok, melyeket ő használ, nemcsak a földbirtokra vonatkoznak, hanem minden ingatlanra, tehát a városi tulajdonra is, minők például a házak. A szerző azonban mindig a magyar *földbirtok* adósságáról beszél, a mi semmiképp sem felel meg a valóságnak. Mily nagy rész esik ez összegből a városi ingatlanokra, azt nem tudjuk. Horn szerint az 1872-ben

betáblázott adósságokból egy ötöd jutott pesti házakra. De akár kisebb, akár nagyobb legyen az a rész, mely az összes jelzálogadósságból a városi ingatlant terheli, annyi bizonyos, hogy az igen jelentékeny, és ép azért az összes jelzálogadósságot, mint olyant feltüntetni, mely pusztán a földbirtokot terheli, igen nagy tévedés.

Mint az eddigiekből láthatjuk, szerző három oly alaptévedésben van, melyek mellett következtetései szükségképp sokat kell veszteniök, nemcsak értékükből, de egyáltalában elfogadhatóságukból. És ez, fájdalom, még nem minden. Szerző ugyanis észreveszi, hogy a terheltség újabban csökken. S noha ezt az ő szempontjából örvendetesnek kellene tartania, bajnak tünteti fel; mert szerinte az csak onnan van, hogy földbirtokunk már annyira túl van terhelve, hogy nem adnak rá több pénzt. És mi vezeti őt e következtetésre, a már említett tévedéseken kívül? Az, hogy növekedni látja a végrehajtások számát, melyek a statisztikai hivatalnak általa is közlött adatai szerint a következők:

1876.	12,982
1877.	15,965
1878.	15,285
1879.	19,213
1880.	19,748

A számok igazak, de mielőtt szerző ebből azt az elhamarkodott következtetést vonja, igen jó teszi vala, ha kissé körül néz ugyanezen statisztikai kimutatásban, hol megláthatta volna, hogy 1876 óta az összes birtokváltások telekkönyvi forgalma is növekedett; és így nem csoda, ha annak egyik alkateleme részben növekszik. Volt ugyanis az összes birtokváltások telekkönyvi forgalma:

1876.	188,248 drb.
1877.	219,381 "
1878.	221,262 "
1879.	235,500 "
1880.	273,936 "

Igaz, hogy ezen öt év alatt a telekkönyvi végrehajtások száma nagyobb mérvben növekszik, mint az összes birtokváltások forgalma, de egészben véve az aránytalanság távolról sem oly nagy,

hogy annyira merész következtetést igazolhatna, minőt a szerző kockáztat. Mert a másik érv, melyet okoskodásában felhoz, lehetőleg még kevésbé fogadható el. Azt mondja ugyanis szerzőnk, hogy az elárverezett jószágoknak, tehát a földbirtoknak túlterheltségét bizonyítja az is, hogy a végrehajtásnál a «hitelezők kielégítésére szolgáló összegek elégtelensége miatt» a hitelezők vesztesége ezen öt év alatt 33 millió forint.

Szerzőnk itt ismét azt felejtí, hogy azért, mert egyes jószágok túl vannak terhelve, még nincs bebizonyítva, hogy a birtok általában túl van terhelve, a minthogy azt a fentebb általunk felhozottak után nagyon nehéz is volna bebizonyítani. Mert bármily nagyra lássék is ez az összeg, nem szabad feledni, hogy Ausztriában az egyetlen 1879. évben majdnem ugyanannyit kellett törölni «a jelzálogi terhekből hitelezők kielégítésére a végrehajtásból befolyt összegek elégtelensége miatt» mint nálunk az említett öt évben, s hogy a rákövetkező 1880. évben 47 milliónál többre ment azon összeg, melyet így törölni kellett. S ha szerző elejétől fogva nem esik abba a tévedésbe, hogy az összes jelzálogi terheket csak a földbirtok adósságainak tekinti, és a mellett itt sem feledkezik meg arról, hogy kissé jobban körülnézzen azokban a statisztikai kimutatásokban, akkor talált volna valamit, mi öt bizonyosan visszatartja attól, hogy ez érvelt felhasználja. Mert habár statisztikai adataink összefoglalják is az összes jelzálogi terheket, nem kellett volna egyebet tennie, mint a fővárosra vonatkozó adatokat is megtekinteni, hogy meggyőződjék, mily elhamarkodott következtetéseket állít fel.

Az említett öt évben ugyanis a «jelzálogi hitelezők kielégítésére a végrehajtásból befolyt összegek elégtelensége miatt» töröltetett krajczárok nélkül

	Magyarországon :	Budapesten :
1876	4.603,114 frt	2.262,772 frt
1877	6.180,723 »	3.362,381 »
1878	8.151,009 »	4.693,729 »
1879	8.176,568 »	3.756,294 »
1880	5.923,646 »	2.856,080 »
Összesen :	33.035,080 frt	16.931,226 frt.

Vagyis az egész Magyarországra eső összegnek több mint

fele magát Budapest fővárosát terheli. Vagy még más szóval, az összes magyar földbirtok és Budapest kivételével, minden magyarországi város ingatlan jelzálogi terheiből a «végrehajtásból a hitelezők kielégítésére befolyt összegek elégtelensége miatt» nem töröltetett ki annyi, mint egyedül a Budapest fővárosa területén fekvő ingatlanok jelzálog terheiből. Ezek után, azt hisszük, mindenki természetesnek fogja tartani, hogy szerzőnek azt az érvelését, mely ez összegből is az összes magyar földbirtok túlterheltségét gondolja levonhatni, semmivel nem indokolt egyéni véleménynél egyébnek nem tekinthetjük.

VII.

Mindennek daczára elismerjük, hogy az árverések nagy száma szomorú jelenség, s hogy ezek apasztása, a lehetőség legszélsőbb határáig, méltó célja a legnemesebb törekvéseknek. Csak az a kérdés: vajjon az, a mit szerzőnk ajánl, csakugyan megfelelne-e a hozzákötött várakozásoknak, és a helyett, hogy enyhítné, nem inkább csak súlyosbitná-e a bajt?

Szerzőnk az amerikai homestead és exemption intézményeket hozza fel, melyeket azonban nézetünk szerint nem különböztet meg kellő szigorúsággal egymástól, úgy hogy talán olvasói nem is fognak maguknak egészen tiszta képet alkotni azok lényegéről. Nem szabad ugyanis felednünk, hogy az unionalis homestead törvény és az egyes államok homestead-exemption-jai közt igen nagy különbség van. Az első 1862-ből ered, a polgárháború után, az utóbbiak jóval korább keletkeztek a legtöbb államban.

Az *unionalis homestead törvény* szerint:

Minden családfőnek, ha nő is, és minden 22 éven felüli férfinak, ha amerikai polgár, vagy kinyilatkoztatja hogy azzá akar lenni, joga van arra, hogy a public land-ből 160 acret településre kaphasson, igen csekély díj fizetése mellett, azon feltétel alatt, hogy a települő az illető földet csak a maga és családja számára akarja birtokba venni, nem pedig másnak a hasznára, s hogy öt éven át az illető telken marad és azt javítja,

mert ha csak félévre elhagyja a telkét, elveszti minden arra való jogát. Ha a települő az említett feltételeknek eleget tesz, öt év múlva a telek tulajdonába megy át, addig azonban semmi korábbi adósságáért nem szavatol.

Ez volna nagyjában a homestead törvény. Lássuk most a *homestead-exemption törvényeket*. Ezek abban foglalhatók össze, hogy :

Minden családfőnek, sőt a nőnek, a férj akarata ellenére is, joga van arra, hogy birtokából egy, a különböző államok intézkedéséhez képest, kisebb-nagyobb mennyiséget, 500—5000 dollár értékben, homestead (házi tűzhely) gyanánt vezettessen be az illetékes hatóságnál. Az ilyen homestead a családfő személyes adósságáért általában nem szavatol, úgy hogy köztartozásoktól és ehhez hasonló kötelezettségektől eltekintve, az ilyen homestead legtöbb esetben csak úgy kerülhet végrehajtás alá, ha arra jelzalog van bekebelezve, de ez csak a nő hozzájárulásával történhetik.

Az unionalis törvény, mint láthattuk, egy telepítési intézkedés, mely az Egyesült-Államokban már régebben fennállott preemption törvények tovább fejlesztése. Jól tudjuk, hogy a törvénynek magában Amerikában nagy tisztelői vannak, hogy meghozatala óta a telepedés óriási haladásokat tett. De nem szabad feledni, hogy ezen törvény hozatala összeesik a polgárháborúval, vagyis a bevándorlás hanyatlásával, s hogy csak hosszas ellenzés után vált törvényté, s hogy ma sem hiányzanak hangok, melyek egy hosszú törlesztéses vételt előnyösebbnek tartanak, mint ezen majdnem ingyen adományt. De ez mellékes kérdés. A lényeg az, hogy ennek az intézkedésnek a meghonosítását, mely óriási uratlan területeket tételez föl, nálunk senki sem fogja javasolhatni, ki számba veszi azon nem csekély különbséget, mely köztünk és Amerika közt van. Ott az úgynevezett public domain, egy határtalan terület, melyet az Unio csak úgy alkalmazhat katonák jutalmazására, vasutak és egyéb közlekedési vállalatok támogatására, mint a települések előmozdítására. Nálunk még a telepítés legmelegebb barátai sem fogják azt ajánlani, hogy az állam egyáltalán ingyen osztogassa el a kincstári birtokokat.

VIII.

A mit tehát a mi viszonyaink közt alkalmazni kellene, azok az egyes államok exemptionalis törvényei. S ha most nyugodtan fontolóra vesszük azok lényegét, kérdeznünk kell, vajjon nem tűnik-e fel mindenkinek, hogy e törvények mellett a nő beleegyezésével majdnem úgy megtörténhetnék az árverés, mint eddig. Arról nem is akarunk szólni, hogy a nőnek ezen kiemelése az amerikai törvényben önkénytelenül is arra enged következtetni, hogy e törvénynek egészen más célja volt, mint az árverések egyszerű korlátozása, szóval, hogy e törvény tulajdonképeni szándéka inkább a nő egyenjogúsítása a gazdasági téren. De ez is mind mellékes e pillanatban. Fogadjuk el szerző álláspontját, és nézzük már most, mennyiben állhat meg az az érvelése, mely a homestead exemption-ban látja a gazdasági jólét egyik legfőbb forrását.

Nem fogjuk ellene felhozni senki másnak leírását az amerikai viszonyokról, csak annál maradunk, mit ő maga is elismer, saját leveleiben. Nem írja-e ő maga Californiából :

«A kisbirtokosok nagy része el van adósodva ezen államban.» És pedig «részint könnyelműségük által, melynek következtében jó években sokat költöttek, részint a felületes munka által, mely a már nem egészen szűz földeken csak nagyon is középszerű termést eredményez; azon szárazságok következtében, melyek itt könnyen bekövetkeznek, ha télen át nem elég nedvességet szívott be a föld stb.»

Igaz, hogy szerző rögtön utána teszi, hogy Californiában nem teljes e törvény, mert itt a feleség beleegyezése elegendő az árverés végrehajtására. Ezzel szemben felhozhatnók Semlert, kit ő maga is méltánylattal említ, s a ki ilyen különbséget nem tesz. Mi több, felhozhatnók utitársát, a ki füzetében több exemptionalis törvény szó szerinti szövegét hozza, melyekben kivétel nélkül, az asszony hozzájárulása ily döntő szerepet játszik. Mi azonban el akarunk tekinteni mindezekről. Tegyük fel, hogy Semler nem jól ismeri az amerikai viszonyokat; tegyük fel, hogy utitársa nem jól választotta ki az egyes amerikai államokat. Mindezen engedmény nem elég arra, hogy szerző okoskodása megállhasson. Mert California nem az egyetlen állam,

melyből ily szomorú képet fest. Floridából és Új-Mexikóból hasonlóképp ugyancsak szomorú rajzokat ad, pedig ott szintén van homestead-exemption s talán épen olyan, minőt szerző a legtökéletesebbnek tart, mert legalább nem emlékszünk, hogy találna rajta bármi kifogásolni valót.

Floridában a legnagyobb szegénységet festi, nemcsak az egykori rabszolgatartó osztálynál, a melynél ez a homestead-exemption daczára is érthető volna, de a felszabadított rabszolgánál, a «couloured gentleman»-nél is, ki szerinte, noha írni és olvasni a legtöbb esetben tud, oly állatias és műveletlen, hogy :

«mihelyt megszerezte magának a rendes élnivalóját, a mi ott nem nehéz és itt-ott egy kis whiskyre szert tehet, az élet legmagasabb boldogságát elértnek véli.»

Még szomorubb az a kép, melyet Új-Mexikó területéről ad, midőn a mexikóiakat következőleg festi :

«Dolgozni nem szeretnek és csak épen annyit tesznek, a mennyi életük fenntartására szükséges. Azért nem is látni soha, az annyira közel álló jó alkalom és az orruk előtt levő amerikai jó példa daczára sem, hogy egy mexikói meggazdagodnék. Egy szóval, főcharakteristikájuk, hogy a kereskedés kizárólag csak német zsidók kezében van. E szó elég nekünk arra, hogy megértsük, mennyire halad jólétük! — Az eladósodás naponta komolyabb lesz. A nép mindig jobban elveszti önállóságát és végsúlyedésnek indult.»

Pedig mind Floridában, mind Mexikóban még az útitárs által kiadott füzet táblázatos kimutatása szerint is van homestead-exemption!

És ha most keresnők azon államokat, melyek nem ismerik a homestead-exemptiont, akkor mely államokat fogjuk találni? Mindig a szerző útitársa által kiadott füzetet véve kalauzunkul, a következőket: Connecticut, Delaware, Maryland, Oregon és Rhode Island. Az egy Oregon kivételével tehát mind oly államok, melyek ott voltak már a függetlenségi okmány aláírásánál, a melyeknek tehát legalább is annyira köszönheti az Unió felvirágzását, mint bármely más újabb államnak. S micsoda közös, minden egyéb amerikai államtól eltérő vonásuk van e négy ősrégi államoknak? Mert van ily megkülönböztető vonásuk. Az, hogy népességük sűrűsége is a legközelebb áll valamennyi

szövetséges állam közt az európai népességi viszonyokhoz. És ez a körülmény nem közönyös.

Annak egyébiránt, hogy ez államok a homestead-exemption hiánya daczára valami kedvezőtlen gazdasági viszonyok közt lennének, szerzőnél sem igen találjuk nyomát.

S mindezek tekintetbevételével talán még is kissé elhamarkodott állítás, Amerika előnyös gazdasági helyzetét bármily birtokkorlátozó intézményekben keresni. Szorgalom és kitartás, minden kedvező alkalom felkutatása és kibaszálása, a legkisebb nyereség megbecsülése és a legnagyobb akadályokkal való megküzdés, ez a gyakorlati és mégis merész üzleti szellem egyrészt — megtartóztatás és takarékoság másrészt — ezek azon erények, melyeken Amerika gazdagsága alapszik és nem bármily egyes intézmény. Hiszen ha szabadna úgy érvelni, hogy Amerika kedvező viszonyok közt él és Amerikában homestead-törvények vannak, tehát Amerika a homestead-törvényeknek köszöni első sorban jólétét, vagy legalább ezeket kell első sorban tőle elsajátítanunk: akkor ép oly jogosultsággal a mormonok intézményeiért is lehetne lelkesednünk, mert hiszen a legkedvezőlenebb talajon egy más törzs sem tudott paradicsomot teremteni, mint ők, és földjeik termése éppen, a szerző szerint, messze túlhaladja a többi amerikai földek átlagos hozadékát.

IX.

A homestead-törvények mellett felszólaló fiatal főuraink nemcsak füzetekben de nyilvános vitatkozásokban is olyannak tüntették fel parasztosztályunkat, mely a legnagyobb mértékben igényli a gyámkodást. Akadtak, kik rögtön hoztak fel számos példát alföldi magyar népünk munkásságáról és gazdálkodásáról, és azóta a sajtóban és különösen a «Nemzet»-ben is több hasonló esetet írtak le az ország más vidékeiről is. Kérdjük már most, szabad-e ily körülmények közt oly intézkedéseket foganatosítani, melyek a legjobb esetben a kevésbé munkások szegényedését talán meggátolnák, de ugyanakkor a szorgalmasabbak vagyonosodását is békókba vernék. Mert föltéve, hogy a homestead-törvények-

ben megvannak a birtok szabad forgalmának mindazon korlátozásai, melyekért szerzőnk azokat üdvöseknak tartja, mire vezetne a korlátlan rendelkezés megszorítása nálunk? A legnagyobb bizonyossággal és mindenek előtt arra, hogy a kis földműves elvesztené minden hitelét és következésképp még a legszorgalmasabb is kénytelen volna lemondani földjei javithatásáról vagy újabb telkek megszerzéséről. És mi volna ezért a kárpótlás? Hol van a bizonyosság az iránt, hogy az, ki nem dolgozik a legnagyobb buzgalommal és nem takarékoskodik a legnagyobb szigorúsággal, ezután sem fog tönkre menni? Sehol. Az a körülmény, hogy földjeit nem vehetik el oly könnyen, megmentheti ideig-óráig, de véglegesen nem. Húzhatja-halaszthatja az agoniát, de nem önt ereibe friss életerőt.

A birtok feletti szabad rendelkezés korlátozói, jól tudjuk, az egyenlő örökösödési osztálynak hajlandók a birtok felaprózását tulajdonítani. De hát elfelejtik-e, hogy népünk nem szaporodik oly mérvben, mint kívánhatnók, s így az örökösödés folytán való elaprózásnak a ritkább esetek közé kell tartoznia. S aztán, feltéve, de fájdalom meg nem engedhetve, hogy oly gyorsan szaporodnánk mint óhajtanó volna, hogyan képzelik azon gyermekek sorsát, kik kiesnek a birtokból? Vagy parasztmajoratusokat kell teremteniök, mikor egy gyermekon kívül a többi talán semmit sem kap, vagy arra kell kötelezniök az egyetlen igazi örököst, hogy az lassankint és részletekben elégítse ki testvéreit. Lássuk mindkét eshetőséget külön.

Az első esetben egy jó módu paraszt mellett teremtenek legalább ugyanannyi proletárt. Így remélik orvosolni a bajt? S nem gondolnak arra, hogy a majoratusi intézmény által az ifjabb testvéreket sújtó kizárás még a legelökelőbb nagyuri családokban sem terem jó gyümölcsöket. Pedig itt a nevelés és hagyomány, talán még jóval több fogékonyságot önthet az ifjabbakba a család fényének és fenmaradásának érdeke iránt. Várhatunk ily fogékonyságot attól a szegény földművestől, kinek még csak képzeleti előnyöket sem nyújthatunk megrövidítéseért cserébe, s a kinek igazságtalan megkárosítását még egy régi megszokott hagyomány ereje sem mérsékelné? Várhatunk-e a paraszt családjában egyetértést, szeretetet és tiszteletet? Nem

kell-e épen ezen körben, hol a szenvedélyek sokkal közvetlenebbül és nyersebben nyilatkoznak, minden erkölcsi kötelék meglazulásától, a criminalitás roppant emelkedésétől tartanunk?

S mivel jobb az a kép, melyet a másik eset nyújt? Mit várhatunk attól a parasztgazdától, ki saját munkája gyümölcsének egy részét kénytelen testvérenek átadni? Mit várhatunk annak a szorgalmától, a ki nem rendelkezik szabadon sem földjével, sem annak termésével? Nem fogja-e ép az ilyen megterhelhetés a kisbirtokost az eladósodás örvényébe kergetni? És nem fogja-e ép az ilyen megkötés elfojtani a munkát és szorgalmat, minden gazdagság egyedüli igaz forrásait?

Bármely megoldási mód mellett, egyik esetben úgy mint a másikban, csak szaporitanók a proletariatus számát, nem hogy csökkentenők. A forgalom minden korlátjának ledöntése nem teremt oly irigylendő eszményi állapotokat, melyekben semmi keserűség és szenvedés ne ronthatná meg a boldogság zavartalan összhangját. De legalább nem vet a munka és szorgalom elé semmi gátat, sőt ellenkezőleg, ha sokszor fájdalmas kényszerrel, mégis egyedül az fejleszti ki azokat legteljesebb erejükre. És ebben fekszik utólérhetetlen nagy előnye, a gyámkodás minden eddig ismert, mesterkéltséggel beavatkozásával szemben, mely bármily jóindulatú elfogultságból származzék is, mindig csak növelte és nem enyhítette a bajt.

X.

Szerző, az igaz, úgy beszél az ősiség koráról, mint «a tejjel, mézzel folyó» jólét idejéről. Ha csak egy-két régibb munkát fog figyelmére méltatni, alig marad meg az az illúziója, mert látni fogja, hogy a minimum korában egyáltalában nem volt oly rózsás a pór nép helyzete, mint képzeli. Még az általa idézett Galgóczy is komor képet ad több éjszaki megyéről. Szerzőnk az új idők rovására ír minden bajt és nem vesz tudomást annak semmi jótétéményéről. Az ő szemében a szabad forgalom, a korlátlan hitel csak veszedelem, melytől lehetőleg óvnunk kell földünk népét.

Midőn felfogásunk ennyire szétágazik, nem igen kívánhatjuk, hogy a szerző a mi nézeteinket és a mi érveléseinket magáévá tegye, de hiszszük, hogy előtte is sulylyal fog birni, egy félszázad előtt megjelent korszakalkotó munka, melyet bizonynyal ismerni fog. És mit találunk ebben a hervadhatatlan becsü iratban, mely ereklye gyanánt fog szállni nemzedékről-nemzedékre mindaddig, míg nemzet él e hazán? Homlokegyenest ellenkező gazdasági nézeteket azokkal, melyeket szerzőnk vall. Mert a míg ez utóbbi meg akarja kötni a birtokot, az említett munka így szól:

«A pénznek, földnek és minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket s másikat minden pillanatban arra fordíthatom, a mire tetszik. Minél szaporábban juthatok pénzemhez, s minél rövidebb idő alatt cserélhetem az elsőt a másikért s viszont; vagy egyiket s másikat más életjavakért, annál többet ér nekem száz vagy millió forintom, tiz vagy ezer hold földem, s viszont minden becsé meg is szünhet, mert az érték szorososan a pillanathoz van növe!»

A míg szerzőnk meg akarja nehezíteni az adósság behajthatóságát, ama régi munkában ezt olvassuk:

«A pénzbeli hitel vagy cambio-mercantile forum — váltókereskedési törvényszék — velejének, akármily módosításokkal is legyen alkalmaszva, mindenesetre annak kell lenni, hogy:

Először: a pör sebesen folyjon.

Másodszor: az ítélet után mindjárt kezét lehessen tenni a vagonra és birtokra, mely annyiba adassék, a mennyit az valóságosan s nem képzeletben meg is ér, azaz a mennyiért tüstént dobra üthetni; és ne is lehessen az ítélet végrehajtását ellenállással s egyéb késleltető parancsokkal vagy akármiféle nevezetű perorvoslati menedékekkel s módokkal — juridicum remediumokkal — hátráltatni, vagy az exequált jószágot erővel visszafoglalni.»

A míg szerzőnk a hiteltörvények meglazításától várja a javulást, az említett munka azt állítja:

«Szoros Hitellel is az egészre nézve csak kevesen bukhatnak el, de annál jobban és szaporábban emelkedik a község java és az egész haza dísze.»

És ezt az állítást eme régi munka följebb bővebben ki is fejti, mert a míg szerzőnk csak a hitelező érdekét látja megóvni a gyors eljárás által, az adós érdekében pedig mindenféle korlátozás és késleltetés mellett buzgólkodik, az említett munka ép az adós érdekében kívánja a minél nagyobb szigort, mondván:

«Nincs veszedelmesebb, kivált gyermekekre, t. i. minden ország lakosai nagyobb részére, a félvékony jégnél; ki rálép, előbb-utóbb bele-szakad. A víz sokkal bátorságosabb, arra csak jó uszó vagy csónakázó mer bocsátkozni, a többi parton marad. Pénzbeli systemákkal szintugyan: minél bizonyosabb a valahai visszafizetés napja, annál nagyobb a meggondolás, tartalék s óvakodás az adósságcsinálásban, s így lassankint annál több a rend, erkölcsiség stb. Minél több pedig a kibujosdi hátulsó kapu, annál nagyobb a gondatlanság, szelesség a pénznek fölvételében, s így lassankint annál több a rendtelenség, erkölcstelenség stb.»

Ime így szól az a munka, mely az akkor még aviticus Magyarországon először tárta fel a modern Magyarország képét. S habár jól tudjuk, hogy szerzője később sokban eltérő nézeteknek adott kifejezést, ne feledjük, hogy a miért őt nemzete leghatalmasabb reformatorának tartja, a miért őt legnagyobb ellenfele, a legnagyobb magyar méltán megérdemlett nevével ruházta fel, azok a nézetek ebben az első munkájában vannak lerakva. A «Hitel», melyből idézeteinket vesszük, a «Hitel» és az ehhez hasonló szellemű munkák eszméi fogják képezni mindenha nemzetünk azon legdrágább és elidegeníthetetlen kincseit, melyek Széchenyi István nevével válthatatlanul összeforrtak.

XI.

A legfelületesebb észlelő figyelmét sem fogja elkerülni az a jelenség, hogy egy kétségtelen reactió minél szaporábban felmerülő tüneteivel találkozunk. S a ki ismeri az emberi szellem fejlődési menetét, nem is fog ezen csodálkozhatni. Mert ez a fejlődés, minden folytonossága daczára, bizonyos visszaesésekkel jár, melyek ép oly kimaradhatatlanok, mint az azokat csakhamar helyrehozó újabb fellendülések. Valahányszor a haladás egy korszak szabadelvű eszméit diadalra juttatja, mindig egy bizonyos szünet áll be, mely a letűnt kor hiveinek időt enged arra, hogy felocsudjanak tétlenségükből. A győzelmes eszmék kiküzdői ellankadnak és lassankint kidőlnek. Az új nemzedék legnagyobb része nem ismeri a multat, s a jelennek is inkább csak árnyoldalait látja. A küzdelem hevét és lelkesedését, közönyt sőt fáradság váltja föl. Ez az az időpont, midőn minden hibáz-

tató birálat a legtermékenyebb talajra hull. Az egykor elnémult ajkak ismét megszólalnak, eleinte kevesen és óvatosan, utóbb mind számosabban és hangosabban. A proselyták szaporodnak, kivált az ifjabb emberek sorában, mert minden új gondolatnak van bizonyos hódító ereje, habár csak külseje új, míg belseje régi tévedés. S ez áramlat terjed és nő mindaddig, míg oly erősnek nem hiszi magát, hogy korának alapjait is megtámadhassa. De ekkor aztán beáll a fordulat. Új harez indul meg, mely föleleveníti a régi tusák emlékeit, és ezekből az ifjabb emberek is megbecsülni tanulják a jelen vívmányait. Az új nemzedék is belémélyed azon szellemóriások eszméibe, kik korát megteremtették, s a kiket eddig csak neveik után ismert. Lépésről-lépésre, mindinkább átérti kora minden intézményét; öntudatára jut ama számtalan nagy érdeknek, melyek azokkal összekapcsolják; és felfogva végre, mit koczkáztat akkor, midőn ezeket veszély fenyegeti: meleg érdeklődésre és lelkesedésre buzdul ott, hol eddig hideg és részvétlen maradt. És ekkor a küzdelem kimenetele iránt megszűnik minden kétség. Azok ellen fordul, kik ezt felidéztek; s a mennyiben változást von maga után, még messzebb távozik a multtól, még közelebb visz a jövőhöz.

A francia restauráció kora, a legvilágosabban mutatja az emberi szellem ezen fejlődési menetét. A nagy forradalom eszméi húsz évvel azután, hogy uralomra vergődtek, ismét megtámadtattak; de az ezen támadás folytán keletkezett nagy szellemi harc, végül csak megerősítette az egyszer már diadalmas eszmék hatalmát, mert azok tulajdonkép csak akkor mentek át az egész francia nemzet testébe-vérébe.

A forgalmi szabadság, a hatvanas években ünnepelte egész Európában legszebb győzelmeit. Ma ismét egy oly szellemi átalakulás kezdetén állunk, minőt a francia restauráció kezdete jelzett. Az új áramlat kiindulási pontja most Németország, s a legtöbb újabban fölmerült ily eszmén meg is látszik, hogy nem a mi talajunkon nőtt fel. Az antisemitismus például ép oly kevéssé magyar eredetű, mint a hogy nem ered a mi viszonyainkból az a panasz, melyre egyik fiatal szerzőnk a bureaucratismus vagy éppen a bérleti rendszer állítólagos túltengése miatt

fakad. Az egész áramlat határozottan idegen eredetre vall, melynek nálunk semmi igazi és maradandó alapja nincs, s ép azért uralmának pünkösdi királysága iránt nem is lehet kétségünk.

XII.

De bármily mesterkélt legyen is ez áramlat nálunk, az is bizonyos, hogy sok helyütt fogékony talajra lel. És ép azért nem lehet közönnyel néznünk, midőn a baj terjedését és elhárapódzását látjuk, bármily bizonyosak legyünk is a helyes és józan eszmék előbb-utóbb bekövetkező diadaláról. Az antisemitismus, a Gazda-kör igen sok nyilatkozata, a Casinóban csak az imént jelenkező elzárkózási törekvések, s a mit csak a legutóbb hallottunk, a testi fenyték sürgetése az iskolában, mindezen jelenségek egy közös forrásra vezethetők vissza, melyet talán az a kiváló államférfiú jellemzett legjobban, ki a nem rég lefolyt napokban oda nyilatkozott, hogy a «junker»-szellem ma erősebb társadalmunkban, mint évtizedek óta bármikor.

Mert a parasztbirtok korlátozása csak a kiinduló pont. Hiszen maguk az indítványozók is már hozzá veszik a közép-birtokot. Ép úgy néhány évvel ezelőtt némelyek csak a föld népére nézve bizonyígtatták a botbüntetés áldásos voltát, míg most mások már az iskolásgyermekek testi-lelki jóletét sem tudják a nélkül képzelni. És itt van a veszedelem. A nagy, anyagilag és szellemileg fejlett és előhaladott Németország talán megengedheti magának azt a fényűzést, hogy egymás ellen uszítsa a nemzet különböző osztályait. Nálunk a nemzeti erők minden szétforgácsolása a legszomorúbb következményeket vonhatja maga után. Németországban van erős, öntudatos és gazdag polgári osztály, melynek legnagyobb része csak úgy dolgozik tovább az ipar, kereskedelem, tudomány és közszolgálat terén, mint azelőtt, bármily szeszélyes kedvtelésekre is ragadtassa magát a birtokos nemesség egy része. Ha nálunk sikerül elfordítani a modern eszméktől a középbirtokos osztályt, vagy a mint nevezni szoktuk, a gentryt, nincs a ki helyette elvégezze az anyagi és szellemi téren az első sorban ő rá várakozó mun-

kát. Mert, ne ringassuk magunkat semmi illúziókban, a mi városi elemünk még sokkal gyengébb és fejletlenebb, semhogy egymaga vállalkozhatnék e feladatra. A gentry helyzete azonban ma kétségtelenül nem a legkedvezőbb nálunk. S a szenvedő mindig szívesen hallgat azokra, kik könnyű szerrel javulással és boldogulással hitegetik, habár éppen ez a szer csak súlyosbíttatná baját.

A kik a mai viszonyok kétségtelen nehézségeivel foglalkoznak, rendszeresen elfelejtik azok legfőbb forrását: a teljesen megváltozott életviszonyokat. Egymást kergetik a panaszok társadalmunk nagy igényeiről, az óriási aránytalanságról kiadásaink és jövedelmeink közt, s míg az egyik rész csak a könnyelműség rovására ír minden szomorú bukást, a másik a szabad rendelkezésben látja a bajt, és minden lépten-nyomon az állami beavatkozást és gyámkodást sürgeti. Egyik ép oly téves mint a másik.

Hazánk elmaradva a nyugati államok haladásától, a legrohamosabb átalakulásnak lett kitéve, a mint, a hűbériség megszűntével és közlekedési hálózatunk megteremtésével, a mívelt nyugattal ismét bensőbb összeköttetésbe lépett. A civilisatio követelményei úgy szólván hirtelen, minden átmenet nélkül, és elemi erővel érvényesültek hazánkban. Mert nem kell hinni, hogy a nagyobb költségek, mit sokan egyedül vesznek észre, csak egyéni gondatlanság eredménye, melyet tetszés szerint mérsékelhetünk. Ne vegyünk mást, mint a családapa legszentebb kötelességét, gyermekei nevelését. Mily aránytalanul nagyobb költségekkel jár ez ma, mint évtizedekkel ezelőtt. Ezzel szemben a költségek egyoldalú megszorítása majdnem lehetetlen. Itt a kereset fokozása segíthet egyedül.

A 4—500 holdas birtok ma nem képviseli többé azt a vagyoni hatalmat, mint századunk első felében. Bármily nagy mérvben emelkedett is értéke, azért az ilyen birtok még sem biztosítja többé a társadalomban azt az állást mint régebben. Ha birtokosa a legnagyobb igyekezetet és szorgalmat fejt ki, és, hogy úgy mondjuk, iparszerűleg műveli földét, akkor jóval nagyobb jövedelmet szolgáltat neki, mint évtizedekkel ezelőtt; de ha csak olyan úri módon akar rajta gazdálkodni, az öregeb-

resre bízva a gazdaságát, míg maga egyéb kedvtöltéseinek él, akkor bizony csakhamar arra fog ébredni, hogy nyakig úszik az adósságban. Az a patriarchalis gazdálkodási mód, mely mellett a kisebb birtokos is gondatlanul élhette napjait, az ma teljesen lehetetlen. Ebben van a legnagyobb változás. És ezen semmiféle minimummal vagy majoratussal nem lehet segíteni.

XIII.

A középbirtokos-osztály csak úgy tarthatja fenn magát, ha az atya csak egy fiát hagyja a gazdaságban, de azt aztán arra is taníttatja, míg a többieket más tisztességes kereseti pályára neveli. Az ügyvédség és a hivataloskodás voltak eddig úgyszólván az egyedüli pályák, a melyeket a birtokos családok gyermekei felkerestek. Ma ezek már túl vannak terhelve. A míg a középbirtokos nem fogja gyermekeit más pályákra is nevelni, a míg nem tanúlja meg tisztelni a becsületes keresetet minden fájában, addig gyökeres javulást ne várjunk.

De hiszen éppen ezt akarjuk mi a középbirtok korlátozása által elérni, fogják mondani ellenfeleink. Mert — folytatják — akkor csak a legidősebb fiú maradhatván a birtokban, a többi kénytelen lesz más foglalkozás után nézni. Csakhogy ez az okoskodás már kiindulási pontjában téves. Mert, kérjük, hol nagyobb a kényszerűség más megélhetési mód után látni; ott-e, hol az atya egyenlő részekben osztja meg gyermekei között vagytonát, vagy ott, a hol egy örökli az egész vagyont vagy annak legnagyobb részét? Az első esetben mindenki saját erejére van utalva, és tudhatja, hogy ha ő maga nem segít magán, nincs, a ki őt megmentheti. A másik esetben pedig minden ifjabb gyermek arra fog számíthatni, hogy hiszen, ha másképp nem megy, majd csak eléldelgél valahogy a legöregebb testvér kegyelméből vagy legalább protectiójából. Azt nem is említve, hogy ilyen majorátusok mellett a legnagyobb valószínűség szerint ugyanazzal a jelenséggel fogunk találkozni a középbirtokosoknál, mint a nagy hitbizományoknál, hogy t. i. az ifjabb gyermekek nem is igen gondolnak a családalapításra. S ez

aztán csakugyan komoly veszedelem lenne a fajfentartás szempontjából is. A míg tehát az egyenlő osztály mellett nincs semmi más menekvés a tisztességes megélhetésre, mint minden becsületes kenyérkereset felkarolása: a majoratus mellett egy csomó hátulsó ajtót nyitnánk azok reménykedésének, kiknek nem volna bátorságuk a világ előítéleteivel szembe szállani. Mert arról nem szabad megfeledkezni, hogy a földbirtok minden megkötése egyszeremind megteremtené és erősbitené a kasztszellemet, és fokozná azon előítéletek erejét, melyek a polgári kereset igen sok ágát ma is beárnyalják.

És ha már az ifjabb gyermekek nem nyernének a korlátozással, mivel volna jobb legalább a legidősebb testvér helyzete. Semmivel. Ellenkezőleg rosszabb. A földbirtok minden korlátozása először is lejobb szállítaná annak értékét és megrontaná annak hitelképességét. De hiszen ép ez utóbbit kívánják ellenfeleink. Az igaz, de azért, mert nem tudják mit cselekszenek. A nagy birtokosra nézve még napjainkban is haszonnal járhat a pusztá kulterjes gazdaság. A nagybirtokos talán még lemondhat minden javításról, ha az csak birtoka megterhelése vagy egy részének eladása útján érhető el. Mert a nagybirtokos utoljára nem érzi meg annyira a különbséget, mit az egyszerűbb és felületesebb gazdálkodási mód jövedelmében okoz, és azzal vigasztalhatja magát, hogy a föld értéke folyton fokozódván, utódai pusztán az idő által is gazdagabbak lesznek, ha esorbíthatlanul száll rájuk vagyona. A középbirtokos azonban nincs ebben a szerencsés helyzetben. A középbirtokosra nézve jövedelmének minden elmaradása helyreépíthetetlen veszteség, s ő nem vigasztalhatja magát az időnek járadéknevelő erejével. A középbirtokos csak a föld termő erejének legnagyobb fokozása mellett tarthatja meg magát apái társadalmi állásában. Itt aztán nem használ a személyi hitel, itt csak a realis hitel adhat segítséget. De a földbirtok minden korlátozása ép azt fogja először is semmivé tenni, vagy legalább megrontani. A végeredmény tehát az lesz, hogy nyerünk egy sereg birtokost, ki nem lesz képes földje termő erejét fokozni, ki a mellett esetleg egy pár testvérét is kénytelen eltartani, s a ki ép azért lesz kénytelen belemerülni a nagy kamatú adósságokba, mert a ki-

sebb kamatúra elzárják előtte az utat. S ha aztán az ilyen szerencsétlen ember, az utolsó menedékhez akar folyamodni, és birtoka egy részének eladásával próbál magán segíteni, olesó pénzen lesz kénytelen rajta túladni, mert a gyámkodó jó akarat nem engedvén a birtok elaprózását, ki lesz zárva a versenyből a vevőknek azon legnagyobb és legjobban fizető serege, mely csak kisebb mennyiségű földet keres.

De ha sem a fiatalabb, sem az idősebb gyermekek érdeke nem kívánja a középbirtok és a realis hitel korlátozását, akkor — fogják mondani — ott van az ország, a magyar faj érdeke, mely nem engedheti, hogy a birtok idegen kezekbe kerüljön. Nem akarunk arra utalni, hogy ez annyiszor használt érvelés nem egyéb mint a kiváltságos szellem legigazságtalanabb fellevenítése, mely a hazafiságból is monopóliumot akar teremteni. Nem akarunk arra utalni, hogy nagy előjogok mindig nagy kötelességekkel is jártak, s hogy napjainkban, midőn a nemzet minden fia, minden osztálykülönbség nélkül, vesz részt az állam terheiben, viselvén a maga részét pénz- és véradóban, hogy napjainkban tehát nincs senkinek joga arra, hogy a haza bármely fiát kizárja épen a föld birtoklásából, mely a vagyon minden faja közt, minden időben, a legbecsesebb. Nem akarunk utalni arra sem, hogy azok az idegen betolakodók rendesen jó számítók, a kiktől a legtöbb esetben rendet, pontosságot és üzleti szellemet tanulhatnak, a legkedvezőtlenebb példákban, szomszédaik. Mind erről hallgatunk. Csak azt kérjük, vajjon mikor nagyobb ez az állítólagos veszedelem; akkor, midőn figyelmeztetjük a régi birtokost arra, hogy feszítse meg minden erejét és meg is adjak hozzá a lehetőséget, hogy szabadon mozgoghasson; vagy akkor, midőn biztatjuk mindenféle gyámkodással és a mellett megkötjük a kezét? Bizonynyal az utóbbi esetben.

XIV.

Minden kornak megvannak a maga vezéreszméi, melyek amaz időnek erejét és hatalmát képezik. Korunk ilyen vezéreszméi: a munka és értelmiség. Igaz, hogy mint minden fény-

nek megvan a maga árnya, a munka és értelmiség mellett is ott látjuk nemcsak a szorgalmat és takarékossgot, a tudás bőségét és elme magas szárnyalását, hanem egyszersmind ott látjuk a minden áron való nyereség-hajhászatot és a tudatlanabbak agyafúrt kizsákmányolását. De nem szabad feledni, hogy a korábbi idők vezéreszméi: az erő és vitézség mellett, épúgy ott leselkedik a nyers erőszak a gyöngébbel szemben, a brutalitás legváltozatosabb formáiban. A becsület ép oly kevéssé volt monopóliuma a multnak, mint nem monopóliuma a jelennek. Csak a műveltség, a humanitas és közérzület nagyobb ma, mint régebben, és ennek köszönhetjük, hogy, ha több baj is jön napfényre, több mentő kéz is siet a szerencsétlenségek megakadályozására, vagy legalább enyhítésére.

Ámde, akár át legyen valaki hatva korunk vezéreszméinek nagy és nemes voltától, akár pedig több megnyerő vonást tudjon találni a rabló lovagokban, mint a börzei szédelőgömbben, ez lehet izlés dolga, de az kétségtelen marad, hogy napjainkban csak az a nemzet állhat meg a létért való nagy küzdelemben, mely a munka és értelmiség eszméit minél nagyobb erővel és minél szélesebb körben tudja megvalósítani. A természetes fejlődés okozta, hogy nyugaton, mindenütt főleg a polgári elem testesítette meg a vezéreszméket, azon osztályokkal szemben, melyeknek a korábbi vezéreszmék, az erő és vitézség, mintegy kizárólagos kiváltságát képezték. Nálunk, mint annyi másban, itt is nevezetes eltérés mutatkozik a nyugati viszonyokkal szemben.

Magyarország köznemessége soha nem ismerte a hűbériséget azon értelemben, mint a nyugat, mint az Beksics Gusztáv barátom egyik szép tanulmányában igen alaposan kimutatta. Nálunk a köznemességnél nem volt majoratus, minden fiú egyenlő részben örökölvén szülei után. Ez az egy körülmény rendkívüli áldásokat vont maga után. Demokratikusabbá tette nemességünket, mint a világ bármely nemességét. És a magyar köznemesség ezen demokratikus jellemének köszönhetjük nemcsak azt, hogy a hűbériség megszüntetése sehol sem történt annyi önfeláldozással a korábbi kiváltságos osztályok részéről, hanem ennek köszönhetjük azt is, a mi ennél is fontosabb, hogy t. i. a

hűbériség megszüntetése után is, a magyar köznemesség volt a modern eszmék legbuzgóbb híve és terjesztője. És ez nagy szerencse volt. Mert hazánkban, mely különben is elmaradt a nyugati népek haladásától, a polgári elem egymaga, kivált a század elején, távolról sem lett volna képes azon gazdasági, politikai, és kulturális feladatok teljesítésére, melyeket azon országok régibb és fejlettebb polgársága végrehajthatott.

Ennek köszönhetjük, hogy nálunk a középosztály nem volt elválasztó vonal a pór és főúr közt, mint nyugaton, hanem összekötő eleme a nemzet különböző rétegeinek, hogy jobban mondva, nem is ismertünk középosztályt, mint kasztot, hanem csak a nemzet értelmiségét, melynek tagja lehetett bárki, kit képessége és becsületessége arra érdemessé tett. S a minthogy soha nem tettünk különbséget a haza fiai közt a miatt, hogy egy vagy más formában imádják istenüket, ép úgy nem jutott volna eszébe senkinek, a negyvenes évektől egész a legutolsó pár évig, különbséget tenni a társas érintkezésben a miatt, hogy valakinek ősei vérökkel vagy verejtékökkel szolgálták a hazát.

Midőn ennyi mindent köszönhetünk az egyenlő örökösödésnek a multban, ugyancsak nagy felelősséggel jár bármi oly intézménynek meggondolatlan ajánlgatása, mely akár magát az egyenlő osztályt, akár csak a birtok feletti szabad rendelkezést akarná a jövőben megváltoztatni. Mert egyik úgy mint a másik oly rég kihalt vagy legalább már elerőtlenedő előítéletek feleledésére, sőt megerősödésére vezetne, melyek okvetetlen osztálykülönbségeket és válaszfalakat emelnének az értelmiség ama nagy egyetemében, melynek egyetértését és összetartását a nemzet legfontosabb anyagi és erkölcsi érdekei elengedhetetlenül követelik.

S a nemzet összesége mellett ugyan ki veszítene legtöbbet oly válaszfalak keletkezése miatt? Talán csalódunk, de mi azt hisszük, hogy a legfőbb vesztes nem a polgári elem lenne. Mert az bizonyos ugyan, hogy egyelőre leszorítatnék a politikai szereplés teréről; hogy egyelőre háttérbe szorulna a közszolgálat mezején is: de minden tisztán haszonhajtó kereset egyedül az ő monopóliuma maradna, mert a nemes szülők gyermekét eltiltaná attól a megizmosodott előítélet. Ámde ebben a mai világ-

ban a vagyon hatalom, s a mely osztály kizárólag keríti kezeibe a kereset legfőbb forrásait, az idővel az élet minden más terén is túlnyomó erővel fog tudni föllépni.

De ez mellékesebb kérdés. A fontosabb és bizonyosabb az, hogy azon elemek megbontása, melyek ma hazánk értelmiségét képezik, a legnagyobb felelősséggel jár. Mert bármily felvilágosodott legyen a mi középbirtokos osztályunk, a gentry, más országok nemességéhez képest, azért már fejletlenebb gazdasági és kulturai viszonyaink miatt is, az átalakulás nehéz folyamata még közelebb van kezdetéhez, mint befejezéséhez. Mert igen nagy különbség van a között, hogy bizonyos elvek helyességét belátjuk, és a között, hogy azokat egész következőkben végre is hajtsuk. S ugyanaz a birtokos, ki a maga részéről a legtisztességesebb foglalatosságnak tarthatja az ipart és kereskedelmet, csak habozva fogja fiait ugyanarra a pályára küldeni, félve a világ előítéletétől. A ki figyelemmel nézi az ifjabb nemzedéket, láthatja, hogy mennyi nemesi szülő értette meg máris a helyzet parancsát, midőn a már túlon túl elárasztott ügyvédi és hivatali pálya helyett, egyéb tisztességes kenyérre is neveltetni fiát. De hány meg hány ezer olyan szülő van még, kibenvívódik a büszkeség és belátás, a szív és értelem? Ha ezeknek a nehéz tusát küzdő szülőknek, kik csak a vaskényszer hatalma alatt mernek az előítélettel szembe szállni, azt kiáltjuk, hogy nem igaz, hogy a munka és szorgalom a boldogulás egyedüli eszköze, hogy az államnak kötelessége arról gondoskodni, hogy ők és maradékaik soha ki ne szoríttassanak birtokaikból, akár szorgalmasak akár nem; a ki így beszél a birtokos-osztályhoz, vagy csak ily gondolatokat is enged benne felébredni: az nem mozdítja elő a magyar birtokos-osztály érdekeit.

Mi legalább nem így fogjuk fel feladatunkat. Mi mitsem kívánunk forróbban, mint azt, hogy a birtokos-osztály csak úgy szolgálja hazáját a modern kultúra eszközeivel, a mint szolgálták ősei annak idején vérökkel és életökkel. De erre nézve szükséges, hogy egyesüljön és versengjen e nagy, nemes feladatok teljesítésében azokkal, kiket apái bölcsessége és hazafisága hozzá fölemelt.

Mert csak a mult nemes hagyományait öröklő és a jelen

szükséges erőit magukban megtestesítő osztályok egyesülése teremtheti meg azon még nem létező középosztályt, melyre a modern Magyarországnak oly nagy szüksége van. A ki azt hiszi, hogy a gentry nélkül vagy annak megbénításával e nemzet már ma megfelelhet nagy feladatának, az vétkeznek hazája ellen. De mert szükségünk van rá, ép azért férfiasan és őszintén kell szólnunk, ha arról van szó, miként maradhat ez osztály a jövőben méltó örököse őseinek, kik e hazát megszerezték és eleddig fenn is tartottak.

Ötven éve lesz, hogy két ifjú főúr, egy Széchenyi és egy Andrássy gróf hazájokból tengeren túl indultak. A mit akkor Angliából magukkal hoztak, az a lánczid volt, az az eszme, melytől akkor igen sokan a nemesség megsemmisülését várták, és a melynek tulajdonképeni hivatása az volt, hogy egy válhatatlan anyagi és szellemi kapcsot képezzen az ország és a nemzet két része közt. Ma, ötven év mulva, ismét két ily fényes név ifjú hordozója jött haza tengeren túlról. A mit ők hoztak, attól némelyek a birtokos osztály helyzetének javulását remélik; mi az ellenkezőről vagyunk meggyőződve. És ha valaha sikerülne ez eszméket megvalósítani, úgy azok bizonynyal a viszály és egyenetlenség magvát hintenék el a nemzet azon elemei közé, melyek kölcsönös rokonszenve és összetartása nélkül hosszú ideig képtelenek volnánk azon az óriási feladatoknak megfelelni, melyek az anyagi és szellemi cultura minden terén reánk várároznak.